

XIX. YÜZYILDA BALIKESİRLİ BİR PAŞA: GİRİDİZÂDE MEHMED PAŞA VE SERVETİ*

A PASHA FROM BALIKESİR IN THE NINETEENTH CENTURY: GİRİDİZÂDE MEHMED PASHA AND HIS WEALTH

Yrd. Doç. Dr. Zübeyde GÜNEŞ YAĞCI**

Arş. Gör. Serdar GENÇ***

Özet

Bu çalışmada, XVIII. yüzyıldan itibaren Balıkesir’de etkinliğini devam ettiren Giridîzâde ailesinden Mehmed’in hayatı ele alınmaktadır. Ancak esas amaç; Mehmed Paşa’nın Kırım Harbinde ölmesiyle tutulan tereke kaydından yola çıkarak Paşa’nın serveti, serveti oluşturan unsurlar ve bunların Balıkesir ile olan bağlantılarını ortaya koymaktır. Tabi ki konu ele alınırken Mehmed’in Balıkesir’de başlayıp Kırım Harbi’de sona eren yaşantısı da dönem kaynakları ve arşiv belgeleri kapsamında değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Giridîzâde Mehmed Paşa, Balıkesir, Tereke

Abstract

In this study, the life story of Mehmed who was the member of Giridîzâde family which was very influential in Balıkesir starting from the eighteenth century is given. However, the main purpose of this paper is to show how considerable the wealth of this pasha and its contents and relations with Balıkesir by looking at his *tereke* register which was written after his death in the Crimean war. On the other hand, the life of Mehmed Pasha started in Balıkesir and ended in Crimean war was dealt with according to the available contemporary sources and archival materials.

Keywords: Giridîzâde Mehmed Paşa, Balıkesir, Tereke

Bu çalışmada; XIX. yüzyılda Balıkesirli bir ayan ailesinden olan Giridîzâde Mehmet Paşa’nın ailesi ve yetiştiği çevreyle siyasi hayatı ve iktidarla olan ilişkileri göz önünde bulundurularak öldüğünde bırakmış olduğu serveti incelenecektir. Mehmed Paşa’nın terekelerinden¹ yola çıkarak Paşa’nın sahip olduğu menkul ve gayr-i menkulleri, kendisinin ve hane halkının kullanmış oldukları eşyaları, aile hayatı, borçları ve alacakları ve mirasının paylaşılması konusu bu çalışma içerisinde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Çalışma yüzyılın genel çizgileri içerisinde özele inebilmeyi sağlamak ve bu sayede dönemin Osmanlı toplumunu anlamaya yönelik bir çaba sarf etmeyi amaçlamaktadır. Böylece Giridîzâde Mehmed Paşa’nın devlet adamlığı profili de incelenerek, Osmanlı devlet adamlarının görev anlayışı, sorumlulukları, sorumluluklarını yerine getirmede yürüttükleri çaba ve savaş şartlarında devletin kendi görevlilerine karşı takındığı tutum göz önüne koyulmaya gayret edilecektir. Tabiidir ki dönem Osmanlı Devleti için zor bir dönemdir ve yüzyıl ilerledikçe daha da zor olacaktır.

* Bu çalışma Balıkesir Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi tarafından desteklenen "Balıkesir’de Bir Ailenin Yükselişi: Giridizadeler" adlı proje kapsamında yapılmıştır.

**Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

*** Balıkesir Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

¹ Tereke, kazai ve idari yetkiye sahip kadıların görevlerinden birisi vefat eden birinin gerekli durumlarda geride bıraktığı mallarına el koyup İslam hukuku çerçevesinde varsa mirasçılara, mirasçı yoksa Beytülmal adına intikalini sağlamaktır. Bu sırada oluşturulan defterlere tereke defterleri, kassam defterleri, metrukat defterleri veya muhalledat defterleri adı verilmektedir. Bu defterler müstakil olabildiği gibi diğer davaların yazıldığı defterlere de kaydedilmekte idi. Geniş bilgi için bakınız: Said Öztürk, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, OSAV Yay., İstanbul 1995; Musa Çadırıcı, "Hüseyin Paşa'nın Terekesi, *Belgeler*, XI/15, TTK Yay., Ankara 1986, s.145-164; Ömer Lüfi Barkan, "Edirne Askeri Ait Tereke Defterleri", (1545-1659), *Belgeler* III/5-6, TTK Yay., Ankara 1966, 1-472; Yavuz Cezar, "Bir A'yanın Muhalledatı", *Belleten*, XLI/161, (Ocak 1977), TTK Yay., Ankara, s. 41-78; Muhiddin Tuş, "Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Deneme", *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, Konya 1998, s. 157-191.

Giridîzâde Mehmed Paşa

Giridîzâde ailesinin Balıkesir ile olan bağlantılarına dair en erken kayıtlar XVIII. yüzyılın ortalarına uzanmaktadır. Aile XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Balıkesir’de mütesellimlik yapmış ve ayanlığı elinde bulundurmuştur. Ailenin bu isimle Giridîzâde, Giridli oğlu olarak tesmiye edilmesi ailenin üyelerinin bazılarının Girit’in Hanya Sancağında mütesellimlik yapması dolayısıyladır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri* adlı eserinde Mehmed Paşa’nın dedesi Çakır Mehmed Ağa olarak da bilinen Seyyid Mehmed Ağa’nın Balıkesir mütesellimliği görevinden başka Hanya mütesellimliği yaptığını yazmaktadır². Ancak 1779 tarihli bir belgede Çakır Mehmed Ağa Giridli oğlu lakabı ile tanımlanmıştır³. Buradan Girit mütesellimliği görevinin Çakır Mehmed Ağa’dan önce birisinin yaptığı sonucuna ulaşmamız mümkündür. Yine Seyyid Mehmed Ağa’nın oğlu Seyyid Ahmed Ağa’nın tereke kaydında “Giridîzâde” lakabı kullanılmaktadır⁴. Seyyid Mehmed’in Ahmed’den başka Süleyman adında bir oğlu daha vardır.

XIX. yüzyıl başlarında Balıkesir’in idaresini elinde bulunduran ve geniş nüfuza sahip Giridîzâde Süleyman’ın devlet işlerine müdahalesi ve II. Mahmut’un emrine rağmen Rus seferine iştirak etmemesi ailenin kaderini etkilemiştir⁵. Padişah emrine itaatsizliğini Süleyman bir süre sonra hayatıyla ödemiştir⁶. Bu idamın ailenin bölgedeki itibarını sarstığı açıktır. Zira Süleyman’ın iki oğlundan biri olan Mehmed, bu çalışmaya konu edinilen kişidir, babasının idamından sonra hapsedilmiştir. Hapisten kaçan Mehmed, Balıkesir’in hemen yakınında dönemin bir diğer ayan ailesi olan ve Manisa’da hüküm süren Kara Osmanzâdelere sığınmıştır. Burada uzun süre kalamayarak İstanbul’a gitmiş ve Rüstem Paşa Medresesi’nde öğrenci gibi saklanmıştır. İstanbul’da padişaha ulaşmayı başaran Mehmed, Osmanlı-Rus savaşında görevlendirilmiştir⁷.

Mehmed’in Giridîzâde Mehmed Paşa olarak adından söz ettirmesine kadar geçen süreç ile ilgili bilgiler rivayetten öteye geçmez. Ancak Mehmed’in devlet hizmetine girmesiyle dönemin kaynaklarında isminden söz edilir olmuştur. Mehmed, dönem kaynaklarında adından çok sık söz ettiren ve sarayda kendisine yer bulabilen, adı saray dedikodularında bahsedilen birisi değildir. Dolayısıyla kaynaklarda kendisine görev değişiklikleri, aziller ve katılmış olduğu Kırım Harbi’nde ölümü dolayısıyla yer verilmektedir⁸.

Mehmed’e önce silahşorluk⁹ sonra da Balıkesir mütesellimliği verilmiş idi¹⁰. Bu sırada kendisinden hala “ağa” olarak bahsedilir. Bu görevde iken 1828-29 Osmanlı-Rus savaşında yararlılık göstermesi nedeniyle Niğbolu muhafızlığı ve mîri miran rütbesi ve 100 bin kuruş atıyye ile Maraş eyaleti tevcih olunmuştur¹¹. Mehmed Paşa, 15 Ağustos 1829’da Rus kuvvetleriyle girdiği mücadeleden muzaffer olarak çıkmıştır¹². Rusların Silistre’ye girme çabalarını en azından şimdilik akamete uğrattığı için ve Reşid Paşa’nın inhası ile Mehmed Paşa’ya vezaret rütbesi tevcih edilmiştir¹³. Bundan sonra Mehmed Paşa Silistre

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yay., Balıkesir 1999, s. 201.

³ Çakır Mehmet Ağa, arkadaşlarıyla Balıkesir’de eşkıyalık yapmıştır. Bu olaya dair geçen belgede Çakır Mehmet Ağa’nın lakabı Giridli oğlu olarak geçmektedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivi, (Bundan sonra BOA. C AD. Nr: 1759. Evâhîr-i Rebiülevvel 1193, (Mart- Nisan 1779).

⁴ “Medine-i Balıkesri mahallâtından Mustafa Fakı Mahallesi mütemekkinlerinden iken bundan akdem fevt olan medine-i mezbûr mütesellimi Giridîzâde Ahmed Ağa bin Mehmedin verâseti....” *Balıkesir Şer’iye Sicili* (Bundan sonra BŞS şeklinde gösterilecektir), Nr.: 740, 17a.

⁵ Süleyman’a, 300 neferle birlikte Rus seferine katılmak üzere emir gönderilmiştir. Ancak defalarca emir gelmesine rağmen sefere katılmamıştır. BŞS, Nr.: 740, 18b-1; Üstelik kendisine mütesellimlik görevi verildiğini iddia ederek halktan zorla 50 bin kuruş para toplamıştır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, s. 202.

⁶ Süleyman görevden alındıktan sonra Balıkesir mütesellimliği Karaosmanoğulları ailesinden Ömer Ağa’ya geçmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, s. 202.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, s. 202.

⁸ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak’anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, VI, VII, VIII, Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999, s. 1222-1223.

⁹ Mehmet, 13 Mayıs 1829 tarihli hükümde mütesellimliği yanında Silâhşoran-ı Hassadan birisi olarak tanımlanmıştır. Hükümde Giridîzâde Mehmet Ağa’nın 150 nefer ile sefere iştiraki istenmiştir. BŞS 743 103/b-1, 9 Zilkade 1244.

¹⁰ 28 Nisan 1828 tarihinde Medmed Paşa Giridîzâde Mehmet Ağa adıyla Balıkesir mütesellimidir. BŞS 743 94-/b-1, 13 Şevval 1243 ; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV, TVYY, İstanbul, 1996, s. 293.

¹¹ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak’anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, II-III, s. 360.

¹² Rus kuvvetlerinin Silistre ve Niğbolu üzerine giriştikleri saldırılarda Niğbolu muhafızı Mirimiran Mehmet Paşa başarılı savunmasıyla 31 esir ve 158 çift kulak ve 150 tüfek, bir çarha topu ve bir kapaklı ele geçirilmiştir. Ahmed Lütfi Efendi, *Vak’anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, II, III, s. s. 375.

¹³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, s. 203; Silistre Kalesi Vidin Kalesi’nden sonra Tuna sahilinin ve Dobruca’nın kilidi vazifesini görmekte idi. Silistre Kalesini ele geçirdikten sonra Edirne’ye ulaşmak işten bile değildi. Nitekim Rus kuvvetleri 11 Haziran

valisi olarak görülmektedir¹⁴. Silistre valiliği esnasında İşkodra'da ortaya çıkan eşkıyalık hareketinin bastırılması için görevlendirilmiştir¹⁵.

Bu sırada Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya olduğu Mısır valisi Mehmed Ali Paşa olayı ile başı derttedir. Mehmed Ali Paşa, 30-40 bin kişilik bir ordu ve 23 gemilik bir filo hazırlayarak oğlu İbrahim Paşa'nın emrine vermiştir. Kara ordusu ile İbrahim Paşa 20 Ekim 1831 günü Mısır'dan hareket etmiş ve kısa süre içinde Gazze, Yafa, Kudüs ve Hayfa'yı eşe geçirmiştir. Akka Kalesi'ni ele geçirmek için 6 ay uğraşması gerekmiştir. Şam'ı da sonra artık önünde duracak pek bir kuvvet kalmayarak Anadolu'ya yönelmiştir. Devlet, İbrahim Paşa'yı durdurmak için bir ordu hazırlamış ver ordunun komutanlığı'na yani Seraskerliğe Yeniçeri ocağının kaldırılmasında büyük emeği geçen Edirne valisi Hüseyin Paşa'yı tayin etmiştir. Silistre valisi Mehmed Paşa, bu gelişmeler karşısında kapısı halkıyla birlikte sefere çağırılmıştır. Görev emrini aldıktan sonra hemen harekete geçen Paşa, Gelibolu'dan Anadolu'ya intikal etmiştir. Anadolu'ya geçtikten sonra İstanbul'a gelerek Padişahın huzuruna çıkması istenmiştir. Padişah bu kabulde Paşa'ya pırlanta işlemeli nişan ihvan etmiştir¹⁶. Paşa'ya bu sefer sırasındaki ilk olarak çarhacılık¹⁷ görevi verilmiştir. Ordu, 12 Nisan 1832 tarihinde yola çıktıktan kısa bir sonra Akka İbrahim Paşa'nın eline geçmiştir. Orduya iltihak eden Mehmed Paşa, Seraskerin emri doğrultusunda Hama tarafına hareket etmiştir¹⁸.

Serasker Hüseyin Paşa komutasındaki Osmanlı ordusu Mısır kuvvetleri karşısında başarısız olmuştur. Mısır ordusu ile ilk karşılaşma Serasker Hüseyin Paşa'nın görevlendirdiği Trablusşam valisi Halebli Mehmed Paşa komutasında gerçekleşmiştir. Halebli Mehmed Paşa, Humus civarındaki muharebeyi kaybetmiştir. Bu muharebeyi kazana İbrahim Paşa, ilerleyişine devam etmiş ve nihayetinde Serasker Hüseyin Paşa ile İskenderun ile Antakya arasında yer alan Belen'de karşı karşıya gelmiştir. Hüseyin Paşa'nın bu savaşta başarısız olması üzerine Seraskerlik görevi Sadrazam Reşid Mehmed Paşa'ya tevcih edilmiştir. Yeni Serasker Reşid Mehmed Paşa İstanbul'dan gelip ordunun komutasını alıncaya kadar Giridîzâde Mehmed Paşa Seraskerlik görevini üstlenmiştir¹⁹. Bu seferde vezir rütbesi²⁰ ile görev almış olmasına rağmen Mısır ordunun Reşid Mehmed Paşa'nın durduramaması²¹ ve Kütahya'ya kadar gelmesi üzerine Devlet, muhtemelen ordudaki bir çok komutanı cezalandırmış olmalıdır. Görevden alınanlar arasında öncelikle Sadrazam ve Serasker Reşid Mehmed Paşa vardır. Bir diğeri ordunun çarhacılık görevini yürüten ve ayrıca Ağa Hüseyin Paşa'nın Seraskerlikten alınmasından sonra yeni Serasker Reşid Mehmed Paşa İstanbul'dan gelinceye kadar Seraskerlik görevini yürüten Giridîzâde Mehmed Paşa'dır. Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa ile imzalanmak zorunda kalınan Kütahya Antlaşmasından sonra Mehmed Paşa, Edirne'de ikamete mecbur bırakılmıştır. Bu azilden sonra Mehmed Paşa'nın vezaret rütbesi Kapıcıbaşılık rütbesine indirilmiştir²². Ahmet Lütfi Efendi, Mehmed Paşa'nın 1827-1829 Osmanlı Rus savaşında Silistre'nin Rus istilasından kurtarılmasındaki başarısından sonra terfi etmesi gerekirken cezalandırılmasına bir anlam veremediğini ifade ile Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'ya karşı Osmanlı ordusunun gösterdiği başarısızlık üzerinde durmaz²³.

1829 günü Ruslarla yapılan savaş kaybedildikten kısa süre sonra 30 Haziran'da Silistre Rusların eline geçti. Ruslar, Edirne Antlaşması'nda öngörülen 10 milyon Hollanda Dukası ve 1.5 milyon ticaret tazminatını Osmanlı Devleti ödeyinceye kadar Silistre'yi boşaltmayacaklardı. Silistre, Rus işgalinden ancak Mısır sorunu nedeniyle Rusya ile Osmanlı Devleti arasında imzalanan Hünkar İskelesi Antlaşması'ndan sonra 1836 yılında kurtulmuştur. Ayla Efe, "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", *OTAM*, Sayı: 19, Ankara 2006, s. 156, 158.

¹⁴ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, IV, V, s. 673.

¹⁵ Başbakanlık Osmanlı Arşivi, *HH.*, Nr.: 417/2135, 8 Ra 1247 (.17 Ağustos 1831).

¹⁶ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, VI, VII, VIII, s. 708.

¹⁷ Çarhacı, Yürüyüş halindeki ordunun öncülük görevini üstlenenler için kullanılan bir tabirdir. Ordunun en seçkin kişileri arasından seçilen ve süvari olan çarhacılar, ordudan 7-8 fersah önde giderlerdi. Amirlerine Çarhacı başı adı verilmektedir. Mehmet Zeki Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul 1993, s. 326; Mehmet Paşa, Çarhacı başı olarak görevlendiril olmalıdır.

¹⁸ Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, VI, VII, VIII, s. 713.

¹⁹ Reşid Mehmet Paşa Konya'ya ordunun başına geçmeden önce Giridîzâde Mehmet Paşa ve diğer Paşaları Ulukışla'ya sevk etmiştir. Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, VI, VII, VIII, s. 717, 735.

²⁰ BOA. C As, Nr.: 6793, 11 Şevval 1248 (3 Mart 1833).

²¹ İbrahim Paşa ile Reşid Mehmet Paşa Konya'da karşı karşıya gelmişlerdir. Mısır ordusunun durumunun vahim olduğu bir sırada Serasker Reşid Mehmed Paşa'nın esir düşmesi durumun Osmanlı kuvvetlerinin aleyhine dönmesine sebep olmuştur. Bu mağlubiyet üzerine İbrahim Paşa'nın karşısında bir güç kalmamış ve Kütahya'ya kadar ilerlemiştir. Kütahya'yı ele geçiren İbrahim Paşa ile Devlet sonunda 8 Nisan 1832 tarihinde Kütahya Antlaşması imzalanmıştır. İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 118.

²² Ahmed Lütfi Efendi tarihinde, Mehmet Paşa'nın Edirne'de daire-i vezaretle ikametinin kendisine masraflı olacağından vezaretinin alındığını belirtmektedir. Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfi Efendi Tarihi*, VI, VII, VIII, s. 787.

²³ Ayrıca Mehmet Paşa'nın görevde bulunduğu süre zarfında devlete layıkıyla hizmet ettiğini ve Silistre'nin istila ve boşaltılmasında çok çalıştığını ifade ederek aslında terfi etmesi gerekirken cezalandırılmasına bir anlam verememektedir. Bu durumun sebebini bilmediği bir

Paşa'nın bu sürgün hayatı yaklaşık 10 yıl devam etmiştir. Artık Osmanlı tahtında Mahmut değil Abdülmecit vardır. Bu dönemde Paşa saraya kendisinin affına aracı olacak birini bulmuş olmalı ki 1844 senesinde Sivas mutasarrıflığına tayin edilerek devlet hizmetine dönmüştür. Aynı yıl içinde Paşa vezaret rütbesiyle Sivas mutasarrıflığını elinde bulunduran Mehmed Paşa'nın idaresine Bozok da dahil edilmiştir²⁴. Kısa bir süre sonra yani 1845 senesi başında Musul eyaleti kendisine tevcih olunmuştur. Bu tayin, yeni Padişahın kendisini taltif etmesi anlamına gelmektedir. Paşa, Musul gibi Ortadoğu coğrafyasında oldukça önemli bir vilayete vali olmuştur²⁵. Ardından Paşa'ya Maraş mutasarrıflığı görevi eklenmiştir²⁶.

Musul'a valisi olan Giridîzâde Mehmed Paşa'nın buradaki idaresi sandığından kısa sürmüştür. Çünkü Musul halkı yeni Paşa'nın yönetiminden hiç memnun kalmamıştır. Bu durumun ortaya çıkmasında haktan kaynaklanan bir sorunlar değil tamamen Paşa'nın kendi tutumundan kaynaklanan sorunlar neden olmuştur. Daha Musul'a gelmesinin üzerinden çok kısa bir zaman geçmesine rağmen Paşa hakkında şikâyetler almış başını yürümüştür. Şikâyetlerin başında usulsüz vergiler gelmektedir. Bu usulsüz vergilerin düzeyi o kadar yüksek olmalı ki Musul halkı çok geçmeden rahatsız olduğu konuları merkeze bildirmek için harekete geçmiştir. Yolsuzluk iddialarının İstanbul'a kadar ulaşmasıyla Padişah Abdülmecit, hakkındaki isnatların aydınlatılınca kadar 1845'te Mehmed Paşa'yı görevden almıştır. Soruşturma tamamlanınca kadar Paşa Balıkesir'deki Halalca köyündeki çiftliğinde ikamet etmek mecburiyetinde bırakılmıştır²⁷.

Konu ile ilgili olarak İstanbul, Musul vilayetine bir mübaşir tayin etmiştir. Mübaşirin yapmış olduğu incelemeler neticesinde Mehmed Paşa suçlu bulunarak 1846 senesinde ikinci defa görevden azledilmiştir. Bu defa azil nedeni açıktır, görevi kötüye kullanarak halkı mağdur etmek. Azledildikten sonra Mehmed Paşa, Balıkesir'in yakın Manisa'ya sürgün edilmiştir²⁸. Fakat bu azil niteliği yönüyle diğerinden farklıdır. Zira bu defa sadece Giridîzâde Mehmed'in vezirliği alınmamış, aynı zamanda bir daha devlet hizmetine giremeyeceği çok açık bir şekilde ortaya konulmuştur. Yine bu azilde kendine öncekinde olduğu herhangi bir paye verilmemiştir. Edirne'ye sürgün edildiği zaman vezaret rütbesi alınmıştı, ancak en azından Kapıcıbaşı rütbesi tevcih edilmişti. Artık sade bir vatandaştı.

Cezası ağır olmasına rağmen bu defa ki sürgün hayatı daha kısa sürmüştür. Giridîzâde Mehmed, iki yıllık sürgün hayatından sonra affedilerek 1848 senesinde memleketi Karesi Sancağı'na mutasarrıf tayin edilmiştir²⁹. Paşa'nın Balıkesir'deki icraatları ve mutasarrıflık dönemi ile ilgili çalışmalar başka bir çalışmanın konusudur. Paşa, Karesi mutasarrıflığı görevinden 1853 yılında azlolanmıştır³⁰. Bu azlin sebebini tespit edemedik. Nitekim aynı yılın sonlarında askeri göreve dönmeyi başarmıştır. Kırım Savaşı'nın başlamasıyla birlikte Şumnu taraflarına binbaşı olarak tayin edilmiştir. Bu savaş sırasında Totragan, Vidin, Silistre ve Bükreş'te görev yapmıştır. Son gönderildiği görev Kırım Gözleve'de 1271 senesi Cemaziyevvelin 19. günü (7 Şubat 1855) ölmüştür. İsmail Hakkı Uzunçarşılı *Karesi Meşâhiri'nde* Paşa'nın şehit düştüğünü yazmıştır. Oysa Mehmed Paşa, vurularak değil, yakalandığı hastalık nedeniyle vefat etmiştir³¹. Aynı şekilde Balıkesir Şer'iyeye Sicilinde yer alan tereke kaydında da Paşanın şehit olduğu belirtilmektedir³². Çünkü savaşta ölen birisinin şehit olması için vurularak ölmesi şart değildir. Savaş şartlarında hastalıktan ölmek de şehit tanımlaması içerirse dahildir. Paşa'nın cenazesi İstanbul'a getirilememiş ve orada defnedilmek zorunda kalmıştır³³. Çünkü Paşa öldüğünde bulunduğu mevkide sadece İngiliz taburları bulunmaktaydı ve onlar da cenaze taşıyorlardı³⁴.

hata işlemiş olmasından kaynaklanmış olduğunu yazmaktadır. Ahmed Lütfî Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, VI, VII, VIII, s. 787.

²⁴ Ahmed Lütfî Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, VI, VI, VIII, s. 1152-1157.

²⁵ XVIII. yüzyıldan itibaren Musul'da Celili-zadeler adı verilen bir aile hüküm sürmekteydi. Celili-zadelerin Musul'daki idareleri hakkında bkz. Dina Rizk Khoury, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumu Musul, 1540-1834*, Çev. Ülkü Tansel, TVYY, İstanbul: 1997.

²⁶ Ahmed Lütfî Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, VI, VII, VIII, s. 1187.

²⁷ Ahmed Lütfî Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, VI, VII, VIII, s. 1205.

²⁸ Mehmed Paşa ile birlikte kethüdası Bekir Paşa da Manisa'ya sürgün edilmiştir. Ahmed Lütfî Efendi, *Vak'anüvis Ahmed Lütfî Efendi Tarihi*, VII, VIII, s. 1222.

²⁹ Giridîzâde Mehmet Paşa'dan önce bu görev Vasıf Paşa üzerindeydi. BOA, C As, Nr 6-A/24, 7 Muharrem 1265 (3 Aralık 1848).

³⁰ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, IV, s. 293; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, s. 205.

³¹ BOA, *İ.MVL.*, Dosya Nr. 334/14354, 9 Şevval 1271 (25 Haziran 1855).

³² BŞS., Nr. 750-A, 117/b-1.

³³ BOA, *İ.MVL.*, Dosya Nr. 334/14354, 9 Şevval 1271 (25 Haziran 1855).

³⁴ Kırım Savaşında Osmanlı Devleti Rusya'ya karşı İngiliz ve Fransız kuvvetlerinin desteğini de alarak savaşmıştır. Bu nedenle cepheye Osmanlı ve İngiliz kuvvetleri bir arada olabilmıştır. Kırım Savaşı'nın çıkış sebepleri hakkında geniş bilgi için bkz. David M. Goldfrank, "Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Savaşı'nın Çıkış Nedeni: Kaynaklar ve Stratejiler", *Türkler*, XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 826-839; Brison D. Gooch, "A Century of Historography on the Origins of the Crimean War", *The American Historical Review*,

Böylece, azillerle ve aflarla geçen ve 16 yıllık devlet hizmeti bulunan Giridîzâde Mehmed Paşa'nın hayatı 1855 yılında son bulmuştur. Devlet, Paşa'nın geride kalan ailesine ve hizmetindeki görevlilere ayrı bir ihtimam göstermiştir. Paşanın ölümüyle mirası eşleri ve çocukları arasında paylaştırılmıştır. Çalışmamızda Paşa'nın siyasi hayatından ziyade sahip olduğu serveti ve bunun sosyo-ekonomik boyutta karşılığının ne olduğu üzerinde olacaktır. Zira Paşanın inişler ve çıkışlarla dolu olan hayatı ayrıntılı olarak incelenmeye muhtaçtır³⁵.

İnişli çıkışlı geçen bir hayatta Giridîzâde Mehmed Paşa'nın tereke kaydından iki eşi olduğunu tespit ettik. Paşanın zevceleri Züleyha ve Fatma Hanımlardır. İlk eşi Züleyha Hanımdan altı çocuğu olup bunlardan üçü erkek üçü kızdır. Paşa'nın Züleyha Hanım'dan olan oğulları Rıfat, İzzet, Ahmet Nuri Bey'dir³⁶. Kızları Temenni, Nefise ve Şefika hanımlardır. Diğer eşi Fatma Hanım'dan ise Ali Rıza³⁷ ve Kazım adında iki çocuğu vardır. Babalarının ölümüyle oğullarından Rıfat ve İzzet Beyler İstanbul'da Mekteb-i Harbiye-yi Şahane'de memuriyet ile binbaşı rütbesiyle terfi ettirilmişlerdir³⁸. Balıkesir'de bulunan oğullarından Ahmet (Nuri) Bey İstabl-ı Amire Müdürlüğü ile dördüncü rütbeye terfi olurken Ali (Rıza) Bey rütbe-yi sâlisle ile terfi olunmuştur. Kazım Bey'in yaşının küçük olması nedeniyle her hangi bir terfide bulunulmamış³⁹ zira bu nedenle kendisine annesi Fatma Hanım vasî tayin edilmiştir⁴⁰.

Bunlardan başka Paşa'dan kalan çiftlik ve arazilerin ailenin geçimini karşılayacak nitelikte olmadığı belirtilmektedir. Bundan dolayı, kızlarından birinin evlenmiş olması nedeniyle, iki kızı ve iki hanımına aylık 250 kuruştan toplam 1000 kuruş maaş bağlanmıştır⁴¹. Mehmed Paşa'nın ailesi ile ilgili olarak Uzunçarşılı; üç zevcesi ve 17 çocuğu olduğundan bahsetmektedir⁴². Oysa Paşa'nın tereke kaydında mirasçıları arasında iki zevcesi ve sekiz çocuğu bulunmaktadır. Dolayısıyla Uzunçarşılı'nın vermiş olduğu bu bilgi yanlış görünüyör. Çünkü eğer böyle bir durum söz konusu olsaydı mirasçılar arasında görülmesi veyahut mahkemeye bu konuda bir itiraz gündeme gelmiş olurdu. Belki de Uzunçarşılı'nın yazdığı gibi çocuk ve eş sayısı tereke kaydından daha fazla olabilir. Paşa'nın sağlığında terekede olmayan eşi ve çocukları ölmüş olabilir.

Mehmed Paşanın Serveti

Mehmed Paşanın terekesini incelediğimizde; Balıkesirli olması itibariyle servetini oluşturan menkul ve gayrimenkullerin bu şehirde toplandığı görülmektedir. Bu menkul ve gayrimenkuller Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra Balıkesir'de *suk-ı sultani* denilen çarşıda satılmıştır. Elde edilen miktardan Paşanın borçları ve mahkeme masrafları çıkarıldıktan sonra kalan miktar İslam hukukuna göre eşleri ve çocukları arasında paylaştırılmıştır.

Giridîzâde ailesinin Balıkesir'de ileri gelen ailelerinden olması ve Giridîzâde Mehmed Paşa'nın önce Balıkesir mütesellimliği, aradan geçen 20 yıl sonra Karesi Sancağı'nın mutasarrıflığını alması memleketi olan Balıkesir ile bağlantısının çok sağlam olduğunu göstermektedir. Çünkü Paşa'nın tereke kaydından tespit ettiğimiz Balıkesir'de bir konağı vardır⁴³. Muhtemelen Paşa, ailesini ya da ailesinin bir kısmını Balıkesir dışında görev yerlerine götürmemiş olabilir. Zaten savaş görevlerinde ailesini götürmesi mümkün değildir. Bu nedenle en azından tereke kaydındaki bilgilerden yatırımlarını Balıkesir'de yaptığını görüyoruz. Hatta daha Siliştre'de görevli iken bugün Balıkesir'in simgesi olan saat kulesini inşa ettirmiştir. Saat için bir dükkan vakfetmiştir.

62/1, (October 1956), s. 33-58; Kırım savaşı ile ilgili arşiv belgeleri için bkz. *Osmanlı Belgelerinde Kırım Savaşı (1853-1856)*, Yay. Haz.: Kemal Gurulcan, Mustafa Küçük, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Yay. İstanbul 2006.

³⁵ Giridîzâde ailesi ve Mehmet Paşa'nın hayatı bu çalışmanın yazarları tarafından ayrı bir çalışma olarak hazırlanmaktadır.

³⁶ Rıfat, önce Medine Muhafızı olmuş ve daha sonra ferik rütbesine yükselmiştir. İzzet; daha Mekteb-i Harbiye'de iken binbaşı olmuştur. Sonra liva, ferik ve Vidin komutanlığına getirilmiştir. 1878'de vezirlikle 6. Ordu müşiri, 1882'de Yemen valisi ve 7. Ordu müşiri olup 1884'de vefat etmiştir. Nuri'ye ise babası öldüğünde İstabl-ı Amire payeliği verilmiştir. Daha sonra Erdek kaymakamlığı yapmıştır. Mehmed Süreyya, *Sicil-i Osmanî*, IV, s. 293.

³⁷ Ali Rıza Paşa, Karesi Sancağı Tahrirat (1859-1860) ve Defter-i Hakâni Kalemleri ile (1864-1865), Karesi Mülga Temyiz-i Cinayet-i Hukuk Azalığı'nda (1868) çalıştıktan sonra 1872'de memuriyetine ilave olarak Bigadiç ve Erdek Kaymakamlıkları vekaleti, Kemer-i Edremid (Burhaniye) Kaymakamlığı (1876) yapmıştır. Kaymakamlık görevinden sonra Balıkesir Reji Müdüriyeti ve Meclis-i İdare-i Liva Azalığı'nda bulunmuştur. Bkz. Serap Sunay, *II. Abdülhamid Döneminde Balıkesirli Mülki Görevliler Hakkında Bir İnceleme (Sicil-i Ahval Kayıtlarına Göre 1879-1909)*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 77-78.

³⁸ BOA. *İ.MVL.*, Dosya Nr. 334/14354, Lef 5, 9 Şevval 1271 (25 Haziran 1855).

³⁹ BOA. *İ.MVL.*, Dosya Nr. 334/14354, Lef 5-6, 9 Şevval 1271 (25 Haziran 1855).

⁴⁰ BŞS, Nr.: 750/A, 117b-1.

⁴¹ BOA. *İ.MVL.*, Dosya Nr. 334/14354, Lef 5, 9 Şevval 1271 (25 Haziran 1855).

⁴² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşâhiri*, s. 206.

⁴³ BŞS, Nr. 750/A, 117b-1.

Giridîzâde Mehmed Paşa'nın Balıkesir'deki ikametgâhı olan konak diğer Osmanlı ricalinin konaklarında olduğu gibi haremlik ve selamlık olmak üzere iki kısımdan meydana gelmektedir. Ahşap bir yapı olan konak iki katlıdır. Ne var ki bu konak bugün mevcut değildir. XIX. yüzyıl Balıkesir'inin muhtemelen en görkemli konaklarından birine sahip olan Mehmed Paşa'nın konağının döşemesi ve eşyaları da oldukça dikkat çekicidir. Konağın eşyaları kendi döneminin yaşam biçimini yansıtmaktadır. Mekânın konak olması ve Paşa'nın idari görevi nedeniyle misafirin bol olması eşyaların da miktar ve çeşidinin artmasında etkili olmuştur.

Konağın mutfak eşyaları arasında; tepsiler, siniler, yemek pişirilecek kazanlar, bakraçlar ve lengerler ön planda yer almaktadır⁴⁴. Eşyaları ele alırken sosyo-ekonomik düzey hemen fark edilmektedir. Çünkü Konağın mutfağındaki kaşıkların sayısı oldukça fazla ve çeşitlidir. Hatta yiyeceklerin türüne göre kaşıkların olması dikkat çekicidir. Örneğin bunlardan hoşaf kaşıklarıyla tatlı kaşıklarını sayabiliriz. Yine bardak takımları da mutfağın önemli parçalarıdır. Diğer eşyalarda olduğu gibi bardakların sayısı ve çeşidi fazladır. Bardaklar arsında nadide denebilecek farklı ve değerli olması itibariyle gündelik olarak kullanılmayan billur bardaklar, frenkârî bardaklar ve şerbet bardakları vardır. Ayrıca tabla takımları da nadide parçalar arasında yer almaktadır. Bugünkü gibi yemek masada yenmez yerde yenirdi⁴⁵. Bardaklar gibi yerde yemek yemeye yarayan sinilerin hem sayısı hem de çeşitliliği fazla idi. Küçük büyük sinilerle birlikte pirinç, sarı sini çeşitleri bulunmaktadır.

XIX. yüzyılın ortasında Osmanlı coğrafyasında kahve günlük tüketimde önemli bir paya sahip olup daha XVI. yüzyılda yaygınlık kazanmıştı⁴⁶. Bu dönemde ise çay kahvenin yanında yaygın içecekler arasında yerini almıştır⁴⁷. Bu itibarla Paşa'nın konağında mutfak eşyaları arasında üç çay takımı, çay bardakları ve çay fincanı⁴⁸ bulunmaktadır. Fakat terekede şerbet bardaklarının bu geleneksel içeceğin önemini koruduğunu göstermektedir.

Mobilya Avrupa evlerindeki gibi Türk evlerinde yer almazdı. Türk evlerine sonradan girmiştir. Kullanılan eşyalar arasında sandık, lamba, sini, sofrta altlığı, yastık, minder, şilte en çok yer alan eşyalardı⁴⁹. Paşa'dan sıradan vatandaşa kadar hemen herkesin evlerde kullandığı eşyalarda bir aynılık vardır. Sosyal sınıflar arasındaki farklılık eşyaların sayısı ve eşyaların yapımında kullanılan malzemenin türüdür. Hem konak halkının hem de gelen misafirlerin yatması için sayısı bir hayli fazla olan yorgan, yastık, ve şilte vardır. Zemine sermek için kullanılan kilimler ve halılar adından konağın diğer eşyaları arasında yer almaktadır. Ayrıca minderler, sandalyeler ve eşyaların üzerine örtüler konağın eşyalarındandır. Konağın pencerelerini örten sim saçaklı perdeler ile tül perdeler dönemi için oldukça şık olmalıdır. Diğer oda döşemelerinin yazılmaması ve hatta bazı eşyaların hırdavat başlığı altında kaydedilmiş olması nedeniyle onlar hakkında ayrıntılı bilgi ulaşamıyoruz.

Tereke kaydından konağın kaç odası olduğunu tespit etmek mümkün değildir. Ancak konak olması itibariyle aydınlatılması zor olmalıdır. Konağı aydınlatmak için kullanılan şamdanlar vardır. İki şamdandan büyük ve tablası olan şık ve değerli bir parçadır⁵⁰. Yine bir kandil takımı ve oldukça değerli pirinç fener aydınlatmada kullanılmak üzere evde bulundurulmaktadır⁵¹. Aydınlatmaya yardımcı olmak amacıyla kullanılan fanuslar 77 tanedir. içinde cam fanus özel niteliği olan bir fanusdu.

Konakta Paşa'ya ait olduğunu düşündüğümüz özel eşyalar da vardır. Bunlar arasında oldukça değerli olan simli nargile vardır ki 620 kuruş fiyat biçilmiştir. İki nargile arasındaki değeri ölçmek açısından bir diğer nargile 100 kuruştur. Dolayısıyla simli nargile oldukça pahalıdır. İki adet berber takımı bulunmaktadır. Ne var ki o dönem için bir berber takımının içinde neler bulunduğu ayrıntılı olarak belirtilmemiştir. Paşa, seferde öldüğü için yanında bulunan eşyaları Balıkesir'e getirilmiş ve terekeye dahil

⁴⁴ Konaktaki bakır kapkacakların bir kısmı evânî-i nuhâsiye olarak kaydedilmiştir. Bunların değeri 3020 kuruştur.

⁴⁵ L. Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", *Bellekten*, XXIX/113-116, TTK yay. Ankara 1965, s. 628.

⁴⁶ Kahvenin ortaya çıkışı ve yayılışı hakkında geniş bilgi için bkz. Ralph S. Hattock, *Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakımdoğu'daki Kökenleri*, Çev: Nurettin Elhüseyni, TVYY, İstanbul, 1996. İstanbul'a ise kahve 1554 yılında gelmiş ve kısa sürede halk tarafından benimsenmiştir. Balıkesir'e kahvenin ne zaman geldiğini tespit etmek oldukça güçtür. Ancak 1626 yılında artık Balıkesir'e kahvenin geldiğini kesinlikle söyleyebiliriz. Çünkü bu tarihte Balıkesir'de kahvecilerden günde 20 akçe kahve vergisi alınmaya başlanmıştır. Kamil Su, *XVII ve XVIII inci Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayatı*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1937, s. 112.

⁴⁷ Çay, XVII. yüzyılda Osmanlı coğrafyasına gelmiştir. Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev. Elif Kılıç, TVYY., İstanbul 1998, s. 234.

⁴⁸ Fincan XVI. Yüzyılda da kullanılmakta idi. Fekete'nin incelediği terekede fincan vardı. İznik fincanı beyaz renkli fincan Çin porseleninden fincan bunlardandı. L. Fekete, "XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi", s. 629.

⁴⁹ Suraiya Faroqhi, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam*, s. 301.

⁵⁰ Terekede "kebir şamdan ma' tabla"nın fiyatı 255 kuruş, bir diğer "şamdan"ın fiyatı ise 55 kuruştur.

⁵¹ Kandil takımının değeri 30 kuruş iken fenerin değeri 170 kuruştur.

edilmiştir. Yastık, yorgan, şilte, çarşaf, çeşitli bakır eşyalar ve tül perde seferde birinin kullandığı eşyalar olması hasebiyle ayrı bir öneme haizdir.

Bir konağın işlerini yapmak ve konağın hanımına hizmet etmek için dönemin gereği olarak köle bulundurmak sıradandır. Tabii ki köle bulundurmak için ekonomik gelirin bir hayli fazla olması gerekmektedir. Paşa'nın konağında 9 tane zenci köle vardır. Terekede cariyeye rastlamadık. Bu köleler tereke yekunundan ayrı bir bölümde kaydedilmişlerdir. Kölelerin toplam değeri verildiğinden her bir kölenin değerini tespit etmek mümkün değildir.

Bey olmak ya da paşa olmak ile özdeşleşmiş bir şey vardır ki o da iyi cins atlara sahip olmaktır. Giridîzâde Mehmed de bir paşadır. Onunda iyi cins 4 atı vardı. Kısraklara biçilen fiyat 4550 ile 625 kuruş arasında değişmektedir. Bunlardan doru kısrağ 4550, iki kır kısrağ 1250 ve doru kadana kısrağ 1000 olmak üzere atların toplam değerleri 6750 kuruşu bulmaktadır. Bu iyi cins atların koşum takımları ve diğer malzemeleri de terekede yer almaktadır. Herhalde Paşa, ya da hane halkından olan kişiler değerli doru kısrağa binerken diğer eşyalara göre daha kıymetli olan Frenk eşyerini kullanmakta idiler. Diğer eşyerlerin kıymetleri 37 kuruş iken frenk eşyerinin kıymeti 125 kuruştur. At yanında ulaşımı sağlamak için arabada kullanılmıştır. Paşa'nın 2 arabası vardır. Arabalardan biri oldukça kıymetli olup 1410 kuruştur. Diğerinin kıymeti takımı ile birlikte sadece 110 kuruştur.

Paşa'nın konağında bulunan eşyalar arasında 5 tane tüfek yer almaktadır. Tüfekler içinde Simli Macar tüfeği 460 kuruş fiyatla en dikkat çekici olanıdır. Diğer üçü herhangi bir özelliği belirtilmeden tüfek olarak kaydedilmiş, birine 315 diğerine 305 en sonuncusuna 150 kuruş fiyat biçilmiştir. Bunların haricinde diğerlerine göre fiyatı oldukça düşük kaval tüfeğinin 42 kuruş kıymetle terekede yer almaktadır.

Paşa'nın ve konak halkının dini vecibelerini yerine getirebilmesi amacıyla çeşitli renklerde ve işlemeli çok sayıda seccade göze çarpmaktadır. Abdest leğeni adıyla bir leğen kaydı terekede yer almıştır. Kuran-ı Kerim'de dahil terekede hiç kitap olmaması bir hayli dikkatimizi celb etmiştir. Bunun bir nedeni olmalıdır. Çünkü Paşa, sosyo-ekonomik konumu itibarıyla eğitim almış ve çocuklarına eğitim imkanı sağlamış birisidir. Öldüğünde iki oğlu Mekteb-i Harbiye'de okumakta idiler. Muhtemelen kitaplar terekeye girmemiştir. En azından terekede bir Kuran-ı Kerim olurdu.

Terekede giyim eşyası hemen hemen yok gibidir. 2 kürk, birkaç gömlek ve bir çift kundura kaydedilen giyim eşyasıdır. Halbuki Paşa gibi birisinin eşlerinin ve çocuklarının değerli kumaşlardan yapılan bir çok kıyafeti olmalı idi. Mücevher bile yoktur. Muhtemelen aile efradı kıyafetleri ve mücevherleri kendi aralarında paylaşmış, terekeye koymamıştır⁵². Fakat elbiseleri, kumaşları koydukları sandık sayısı ve çeşidi bir hayli fazladır. Sandık çeşitleri arasında meşin, sepet, demir, pirinç, tahta olanları vardır. Beklide mücevherlerini veya daha az değerli eşyalarını koymak için çekmece bile bulunmaktadır.

Mehmed Paşa'nın konağındaki bütün eşyaların değeri 51.234,5 kuruşa ulaşmaktadır.

Çiftlikler ve Dükkânlar

Mehmed Paşa'nın yukarıda belirttiğimiz gibi bütün gayr-i menkulleri Balıkesir'de toplanmıştır. Çünkü bir çok değişik vilayette görev yapmasına rağmen başak bir yerde mal emlakine dair her hangi bir kayda rastlanılmamıştır. Paşanın gayrimenkulleri arasında yer alan haremlik ve selamlığı olan konak 79 bin 500 kuruş değerindedir. Konaktan başka Paşa'nın şehirde dükkânları, köylerde ve civar kazalarda çiftlikleri ve değirmenleri var. Mehmed Paşa'nın gayr-i menkullerinin bulunduğu köyler; Çitnehor, Çitnehor Tepeciği, Paşa, Halalca, Aslıhan Tepeciği ve Üzümcü çiftliğidir. Paşa' adı geçen köylerdeki çiftliklerinde bağ ve bahçeleri bulunmaktadır. Bunlara ek olarak civar kazalardan Bigadiç, İvrindi ve Balya'da çiftlik ve tarlaları da gayr-i menkulleri arasında sayabiliriz. Paşa, Balıkesir'de olmadığı dönemlerde muhtemelen bunların idaresi için görevlendirdiği kâhyaları vardı.

Giridîzâde Mehmed Paşa'nın yukarıda belirttiğimiz gibi çiftliklerinin yanında Balıkesir merkezde deri üretimi yapan 3 debbağhanesi ve aba üretimi yapan bir abacı dükkânı vardır. Bu dükkânları ne zaman

⁵² Balıkesir'in Halalca köyü sakinlerinden çok zengin olmayan Rahime'nin terekesinde mücevherat vardır. Altın hançer, inci küpe, altın bilezik, altın, inci bulunmaktadır. Rahime Hanımın terekesinin toplamı 1.542,5 kuruştur. BŞS, Nr. 715/7a-2; Tepedelenli Ali Paşa'nın mücevheratının çeşidi ve ulaştığı meblağ Mehmed Paşa'nın terekesinin tamamı ile kıyaslanamayacak kadar fazladır. Mücevher tatlı hokkası, mücevher gerdanlık, mücevher çiçek, pırlanta mücevher çiçek bunlardan bazılarıdır. Hamiyet Sezer, "Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin yeni Bilgi ve Bulgular, OTAM, Sayı 18, Ankara 2005, s. 356.

edindiğini tereke kaydından çıkarmak mümkün görünmemektedir. Üç debbağ dükkânından çarşı içinde olanının kıymeti 2600 kuruş olup diğer iki dükkânın kıymeti daha azdır⁵³.

Terekede en büyük meblağa sahip kısım şüphesiz ki çiftliklerdir. Çiftlikler çok geniş bir alana dağılmış olup Balıkesir çevresindeki kazalara kadar uzanmaktadır. Çiftliklerin bulunduğu köylerden ikisi olan Çitnehor ve Çitnehor Tepeciği köyleri birbirine çok yakın iki köy olup XIX. yüzyıl ortalarında Balıkesir kazasına bağlı köylerdendir. Kaza merkezine olan mesafesi 12 km kadardır. Köyler bağlık ve bahçelik olup isimleri bugün Küçük Bostancı ve Büyük Bostancı olarak değiştirilmiştir. Mehmed Paşa'nın Çitnehor köyünde; 250 kuruş değerinde bağı, dut ve sebze bahçesi vardır⁵⁴. Bu bağ ve bahçelerde bakımını yapmak üzere bahçıvanlar görevlendirilmiştir. Bahçıvanlar mevsimlik değil sürekli olarak köyde ikamet ediyor olmalı. Çünkü bahçıvanların ikamet etmesi için köyde Mehmed Paşa'ya ait bahçıvan odaları bulunmaktadır. Yine burada çalışanlar ile belki köyde yaşayanların da buğday öğütemeleri için bir un değirmeni var. Değirmen ve bahçıvan odaları 2.500 kuruş değerindedir. Çitnehor köyündeki değirmene ek olarak Atranos köyünde 10.000 kuruş değerindeki su değirmeni yer almaktadır.

Çitnehor Tepeciği (Küçük Bostancı) köyünde bulunan çiftliğe 5.000 kuruş değer biçilmiştir. Çiftlikte ayrıca arazilerin bakımını yapan ve çiftliğin işleyişini sağlayan kişiler ikamet etmektedir. Bu arazilerde muhtemelen hububat ekimi yapıyordu. Çünkü çiftlikteki ambarlarda buğday, arpa, çavdar bulunuyordu. Ayrıca çiftlikteki alet ve edevat da bunu kanıtlar niteliktedir. Yük taşımak için kullanılan arabalar ile bahçelerde kullanılan çapalar bunlardandır. Çiftlikte tarımın yanında arıcılık da yapıldığını gösteren 20 adet arı kovanı yer almakta idi. Ancak 20 adet arı kovanı bal ticareti yapılması için küçük boyutta kalmaktadır. Muhtemelen bu çaba ihtiyacı karşılamak amacıyla yönelik olmalıdır⁵⁵.

Mehmed Paşa'nın çiftliğinin bulunduğu köylerden birisi de Halalca'dır. Diğer çiftliklerine göre oldukça büyük olduğu anlaşılan bu çiftlik 20.000 kuruş değerindedir. Çiftliği 1844 tarihli temettüat kayıtlarında yer almaktadır. Belki de ailenin en eski mülküdür⁵⁶. Bu kayda göre Paşa'ya dedesinden miras olarak kalmıştır. Ailenin Halalca köyü ile olan bağlantısı ilerleyen yıllarda da devam etmiştir. Çünkü Balıkesir'de 1844 senesinde yapılan temettüat sayımlarında muhtemelen Mehmed Paşa'nın amcası olan Giridîzâde Ahmet Ağanın oğlu Mehmed⁵⁷ ile bu sırada Sivas'ta mutasarrıf tayin edilen Mehmed Paşa Halalca köyü haneleri arasında sayılmışlardır⁵⁸.

Çiftlikte elde edilen ürünlerde ve kullanılan aletlerde Osmanlı tarımının geçirmiş olduğu değişimin yansımaları görülebilmektedir. Mesela çiftlikte sabanın yanında pulluk kullanılması bu durumun göstergelerinden birisidir. Petrolün kullanıma açılmadığı bir dönemde saban da olsa pulluk da olsa tarım aletlerinin kullanılması için hayvan gücü esas idi. Bu aletlere ilave olarak çiftlik işlerinde çapa, kazma, tırpan, araba demiri gibi aletler de kullanılmakta idi. Tereke kaydında çiftliğin idaresi ve tarım arazilerinin işlenmesini işini yapan insan gücü kayıt edilmemektedir. Eğer Paşa bu işler için köle kullanmış olsa idi köleler kaydedilirdi. Belki de 9 zenciden bazıları yeri belirtilmemiş olmasına rağmen sadece konakta değil çiftliklerde de çalışmakta idi. Dolayısıyla çiftliklerde ikamet eden kâhyalar, işçiler ve diğer elemanlar terekede görmek pek de mümkün değildir. Ancak Paşa'nın Sivas mutasarrıfı olduğu 1844 yılında en azından Halalca köyündeki çiftlikteki çalışanları tespit etmek mümkündür. Çünkü 1844 yılı Osmanlı coğrafyasında temettüat sayımlarının yapıldığı bir dönemdir. Temettüat kayıtları bir kişinin gayr-i menkul ve menkul varlığını ortaya koymaktadır. Nihayetinde Paşa'nın ölümünden yaklaşık on yıl önce Halalca köyündeki çiftlikte 8 nefer temettüat defterlerine kayıt edilmiştir⁵⁹. Bu da gösteriyor ki çiftlikteki işleri idare etmek üzere bu miktar kişi bulunmaktadır. Mehmed Paşa'nın buradaki çiftliğini muhtemelen torunu Mehmed Bey kim bu

⁵³ Bu dükkânlardan birisi 1450 kuruş, diğeri ise Alagöz oğlu debbağhanesinin yanında olup 1300 kuruş değerindedir.

⁵⁴ Çitnehor köyündeki dut bahçesine 250 kuruş, sebze bahçesine 500 kuruş değer biçilmiştir.

⁵⁵ Çitnehor Tepeciği çiftliğindeki arı kovancı ve diğer alet edevatın toplam değeri 605 kuruştur.

⁵⁶ Mehmet Paşanın dedesi ve Balıkesir mütesellimi olan Giridîzâde Esseyid Ahmed Ağa bin Mehmed'in tereke kaydında Halalca köyünde bir çiftlik bulunmaktadır. Dolayısıyla bu çiftlik Mehmed Paşanın babasına intikal etmiş olabilir. Ya da Mehmed Paşanın babası Süleyman Ağa'nın bu köyde kendisine ait başka bir çiftliği de bulunabilir. Ancak ne olursa olsun gerçek olan şu dur ki Giridîzâde ailesinin Halalca'da çiftlikleri vardır. Tereke kaydı için bkz. BŞS, Nr. 740, 17a1. Rebiülahir 1225 (Nisan/Mayıs 1810).

⁵⁷ Halalca köyünde 19 numaralı hanede "Giridîzâde Ahmed Ağanın oğlu orta boylu kumral bıyıklı Mehmed Beyin emlâki" olarak kaydedilmiştir. BOA, ML.VRD.TMT., Nr. 727, s. 143.

⁵⁸ "orta boylu siyah sakallı Giridîzâde vüzerâ'dan muhasıl kapucı başı Mehmed Bey Efendi hazretlerinin emlâki" BOA, ML.VRD.TMT., Nr. 727, s. 141.

⁵⁹ Tacettin Akkuş, *Tanzimat Başlarında Balıkesir Kazası (1840-1845)*, Zağnos ve Kültür Vakfı Yay., Balıkesir 2001, s. 101.

idare etmekteydi⁶⁰. Halalca'da yedi dönüm kadar bir bağ vardı ve 1.500 kuruş gibi oldukça iyi bir değere sahipti.

Mehmed Paşa'nın çiftliğinin bulunduğu bir diğer köy Paşa köydür. Paşa köyedeki çiftlikte çok fazla eşyanın ve aletin olmaması oldukça düşündürücüdür. Çünkü 5.000 kuruş değerindeki bir çiftlikte bu kadar az sayıda alet veya eşya bulunmaması gerekmektedir⁶¹.

Kesirven bugünkü adıyla Akçaköy sınırları dahilinde olduğu tespit edilen Üzümcü çiftliği Mehmed Paşa'nın çiftliklerinden bir diğeridir. Bu çiftlik Paşa daha Sivas mutasarrıfı iken mülkleri arasında yer almaktadır. Ancak geçen on yıl zarfında çiftlik arazilerinde değişim olduğu tahmin edilmektedir. Çünkü 1844 senesinde Üzümcü çiftliğinde; 1.110 dönüm tarla, 1,5 dönüm bağ, 10 baş camus öküzü, 14 baş camus ineği, 5 baş camus düvesi, 11 baş sığır ineği ve dana, 9 baş tosun ve düve, 3 baş sığır danası, 1 baş sığır boğası, 21 baş kısarak, 14 baş tay kısarak, 8 baş 1 yaşında tay, 1 baş aygır ve 12 baş camus malağı bulunuyordu. Görüldüğü üzere çiftlik, tarımın yanı sıra hayvancılık özellikle de at yetiştiriciliği açısından son derece önemli görünmektedir. Temettüat kayıtları alet edevatı kayıt etmediğinden bunlara da bir şey söylemek mümkün değildir. Alet edevat olmadan rağmen çiftlik dahilindeki arazi ve hayvanların toplam değeri 20.000 kuruşa yakındır⁶². 1844 yılında çiftliğin kıymeti 20.000 kuruş gibi yüksek bir değere sahipken 1855 tarihinde Paşa'nın terekesinde Üzümcü Çiftliğine 2 bin kuruş fiyat biçilmiştir. On sene öncesi ile karşılaştırıldığında bu meblağ çok düşük kalmaktadır. Çünkü bu kadar arazi olan çiftlikteki alet edevatın da çok az olduğu görülmektedir⁶³. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Musul valiliği sırasında parasını aldığı kişilere ödeme yapılabilmesi için mallarının satıldığını bunun için Mehmed Paşa Celalzâde Esseyid Hafız Yakup Efendi'yi kendisine vekil tayin ettiğini yazmaktadır⁶⁴. Muhtemelen bu sıra bir çok malı satılmış ve Üzümcü çiftliği de bundan nasibini almıştır.

Öte yandan Paşa'nın Balıkesir'e vali olarak atanmasından sonra Üzümcü çiftliği civarında 18.000 kuruş değerinde bir *pirinç dinki* mülkleri arasında kaydedilmiştir. Dink, pirinci kabuğundan ayırmak kullanılan bir dibektir⁶⁵.

Çiftlikler arasında en düşük değere sahip olanı Aslıhan Tepeciği köyündedir. 1.000 kuruş değere sahip çiftlikte sadece iki araba ve üç saban demiri yer almaktadır. Yine aynı köyde kaç dönüm olduğu belirtilmeyen 250 kuruş değerindeki bir bağ da mülkler arasındadır.

Mehmed Paşa, sahip olduğu idari tecrübe ve görevi ve Balıkesirli olması hasebiyle nüfuz alanın yalnızca Balıkesir ve çevre köylerde değil Balıkesir'in diğer kazalarına kadar yayılmıştır. Balıkesir'e 36 kilometre uzaklıkta olan İvrindi kazasında büyük bir çiftliği bulunmaktadır. Öyle ki bu çiftlik içindeki hayvanlarla birlikte kıymeti 300.000 kuruşa balıgdır. Çiftlik dahilinde arazilerin yanı sıra müstemilat ve davarat adı altında kaydedilen hayvanlarıyla birlikte satılmıştır. Yine civar kazalardan Bigadiç'te de Mehmed Paşa'nın arazileri mevcuttur. Bunların kaç dönüm olduğunu bilemiyoruz sadece toplam değerlerinin 54.900 kuruş olduğunu söyleyebiliriz.

Bu kadar sayıda çiftliğe sahip olan Mehmed Paşa'nın bu çiftliklerinde daha önce de belirttiğimiz üzere tarım önemli uğraş alanlarındandır. Çiftliklerde yetiştirilen ürünler aynı zamanda hayvancılıkla bağlantılı olan ürünler olması şartıca değildir. Zira bu çiftliklerde hayvancılık tarımla birlikte devam ettirilmektedir. Çiftliklere biçilen fiyat içerisinde hayvanlar da dahil olsa gerekir. Sayı verilmemesine rağmen Paşa'nın çiftliklerinde önemli sayılabilecek miktarda hayvan olduğu kesindir. Sadece hayvan sayısı Çitnehor köyündeki çiftlikte verilmiştir. Burada 17.245 kuruşa satılan manda, 14375 kuruşa kıymet biçilen 47 baş kara sığır vardır.

Çiftlik arazilerinde ekimi yapılan ürünler; buğday, arpa, burçak, çavdar, mısır, pirinç ve mazıdır. Görüldüğü üzere arazilerde hububat ağırlıklı bir tarımsal üretim söz konusudur. Hububat hayvancılığı desteklemesi açısından önemli bir yere sahiptir. Öte yandan Paşa, bir kısım tarlalarında *boya tohumu* adıyla kaydedilen bitki kök boyadır. Türk kırmızısı adıyla maruf renk, kök boyadan elde edilmekte idi⁶⁶. Boya

⁶⁰ Mehmet Paşa'nın oğullarından Ahmet Bey'in oğlu Mehmet Bey 1844 senesindeki temettüat sayımlarında Halalca köyünde sayılmıştır. Bkz. BOA, *ML.VRD.TMT*, Nr. 7227, s. 143.

⁶¹ Paşa köyündeki çiftlikte 500 kuruş kadar bir eşya kaydedilmiştir.

⁶² BOA, *ML.VRD.TMT*, Nr. 7227, s. 141.

⁶³ Çiftlikte, 3 araba, 4 saban demiri, 9 saban ve çapa ve 100 kuruş değerinde hırdavat kaydedilmiştir.

⁶⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, s. 205.

⁶⁵ Dink, pirinci kabuğundan ayırmak veya bulgur dövmek için kullanılan dibek. Şayak, aba vb.ni dövmek için kullanılan araç. Bkz. *Türkçe Sözlük*, Türk Dil Kurumu, Ankara: 2005, s. 533.

⁶⁶ Tuncer Baykara, "Kökboya", *Osmanlılar'da Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi Yay., İzmir 1999, s. 181-182; Anadolu'nun bir çok yerinde kökboya yetiştirilmekte olup, Balıkesir'de bunlardan birisidir. XIX. Yüzyılda

bitkisinin 130 dönümlük kısmı Paşa'nın ölümünden yaklaşık 3 yıl önce dikilmiş. Daha sonraki iki yılda bunların dikimine devam edilmiştir. Sonunda boya bitkisinin dikim alanı yaklaşık 250 dönüme ulaşmıştır. Terekede yazılan bir başka endüstriyel bitki mazıdır. Mazı doğal yetişme ortamı olan bir bitkidir ve genellikle deri tabaklamada yaygın olarak kullanılmaktadır⁶⁷. Ayrıca mazı boya maddesi olarak siyah rengin elde edilmesinde kullanılmaktadır⁶⁸. Debbâğhanelerde ve boyahanelerde kullanılan bu bitkilerin ekiminin yapılıyor olması Paşanın Balıkesir'deki dokuma sektöründe etkili olduğunu ortaya koyması açısından önemli bir kanıttır.

Mehmed Paşa'nın çiftliklerindeki arazilerden elde edilen ürünler ambarlarda depolanmaktaydı. Bunlar hem tohumluk olarak hem de hayvanların ihtiyaçları için kullanılıyor olmalıdır.

Borçlar ve Masraflar

Mehmed Paşa'nın terekesinde 249.000 kuruş borçları için ayrılmıştır Paşanın borçlu listesine baktığımızda zevcelerine olan borcun önemli oranda olduğu görülüyor. Paşa, muhtemelen sağlığında iki zevcesine abâhane ve değirmenlerinden hisse vermiş ve şahitlerle tasdik ettirmiştir. Bu nedenle her iki zevcesine de abâhane ve değirmen dolayısıyla tereke yekûnundan 43 bin 660'ar kuruş ayrılmıştır. Bunlar muhtemelen Paşa'nın zevcelerine taahhüt ettiği mihr karşılığı verilmiştir⁶⁹. Ayrıca Mehmed Paşa orduda görevli iken yanındaki kethüdası Raşit Efendi'ye 7.054,5 kuruş borç yapmıştır. Terekeden düşülen bir başka kalem ise İvrindi'deki çiftlik ile ilgilidir. 300.000 bin kuruşa satılan bu çiftlikteki hayvanlar için ödenmesi gereken 1.500 kuruşluk vergi terekeden düşülmüştür.

Borçlardan başka terekeden düşülen miktarı veraset işleri için yapılan masraflar oluşturmaktadır. Bunlardan ilki *resm-i kısmet* olarak geçen ve mahkemeye intikal eden her miras davasının sonuçlanmasıyla terekeden alınan bir çeşit vergidir. 19.755,5 kuruşluk verginin adı terekede *resm-i kısmet-i adi* adı altında kesilmiştir. Bundan başka terekenin binde 60'ı yani yaklaşık 1.170 kuruş olarak da *kaydiye harcı* olarak hesaplanmıştır. Böylece yukarıda belirttiğimiz 249.830 kuruşun 21.000 kuruşunu mahkeme masrafları oluşturmıştır.

Mahkeme masrafları ve borçları terekesinden düşüldüğünde mirasçılara paylaştırılmak üzere kalan meblağ 759.665 kuruş 30 paradır. Bu miktar Mehmed Paşa'nın iki eşi ve sekiz çocuğu arasında paylaştırılmıştır. Paşa'nın zevceleri Züleyha ve Fatma Hanımlara 47.500'er kuruş, erkek çocuklarının her birine yaklaşık 102.260 kuruş ve kız çocuklarının her birine 51.130 kuruş hesaplanmıştır.

Miras taksimi yapıldıktan sonra ayrı bir hesap yerine 9 adet zenci kölenin değeri olan 7.000 kuruş, tahsil olunan borç olarak ayrı 795 buçuk kuruş, 912 ve 16.761 kuruş toplam 25.468 buçuk kuruş kaydedilmiştir. Bu meblağa Balıkesir'de satılan sabundan elde edilen 221 kuruş eklenmiş ve elde edilen miktar yeniden taksime tabi tutulmuştur. Bu taksimden 2.447 buçuk kuruş vergi olarak kesilmiştir. Ayrıca burada Giridizâde Mehmed Paşa'nın vakfı için 1.150 kuruş para ayrılmıştır. Toplam 3.818 buçuk kuruş yekûndan düşülünce geriye 21.650 kuruş kalmıştır. Hanımlarının her birine ve Fatma hanıma 1.353 kuruş 5 para, oğullarının her birine 2.914 kuruş 16 para, kızlarının her birine ise 1.457 kuruş 8 para miras kalmıştır.

Sonuç olarak; Giridizâde Mehmed Paşa eski bir Balıkesirli aile olan Giridizâdelere mensup bir Paşa'dır. Aile mensuplarının XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Balıkesir'de idarecilik görevlerinde bulunmuş olmaları bölgede nüfuz sahibi olmalarında etkili olmuştur. Tabii ki, bu nüfuz Manisa'daki Kara Osmanoğulları ve Balkanlarda Tepedelenli Ali Paşa⁷⁰ kadar olması mümkün değildir.

Balıkesir'de kökboya üretimi yapılan bir başka köy Karamanköy'dür. Kökboya üretimi yapılan alan iki buçuk dönümdür. İsmail Arslan, XIX. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Köy Hayatı ve Köylüler", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balıkesir*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 143.

⁶⁷ Zeki Tekin, "Deri- Türkler'de Dericilik", *TDVİA*, IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1994, s. 177.

⁶⁸ Tuncer Baykara, "Kökboya", *Osmanlılar'da Medeniyet Kavramı...*, s. 181.

⁶⁹ Züleyha Hanım ve Fatma Hanım değirmen ve abâhaneden Muhterem Efendi ve Mehmet Bey şahitliğiyle.

⁷⁰ Nüfuz etkinliğinin artması ekonomik gelire de yansımaktadır Bu anlamda Giridizâde ile Tepedelenli Ali Paşa kıyaslanmayacak derecede fark vardır. Mesela Ali Paşa'nın müsadere edilen malları arasında 1820 yılında Yenişehirli sarraf Sebatay'a verdiği tahvil ve poliçelerin değeri 1.086.143 kuruş, Refail adlı sarraftan alacağı ise 1.172.757 kuruştur. Hamiyet Sezer, "Tepedelenli Ali Paşa.....", s. 338; Tepedelenli kadar etkili olmayan Karahisâr-ı Sâhib ayanı Mollazade Hacı Ahmed Ağa'nın terekesinin yekûnu bile Giridizâde Mehmet Paşa'dan çok fazladır. Mehmet Güneş, "Karahisâr-ı Sâhib A'yânı Molla-zâde Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/2, (Aralık 2006), Afyon, s. 65-91; Paşa'nın terekesinin toplam tutarı 1.056.840 buçuk kuruşa baliğdir.

Mehmed Paşa babasının idam edilmesi itibariyle ailenin kayıp ettiği itibarı yeniden kazanmayı başarmış ve çeşitli devlet görevlerinde bulunarak vezirlik rütbesine kadar yükselebilmiştir. Buna rağmen Ancak Paşa'nın devlette geçen 16 yıllık hizmet süreci azillerle ve sürgünlerle geçmiştir. 16 yılın en azından 12 yılını sürgünde hiçbir devlet görevi almadan sürdürmüştür. Tabii ki bu kadar yılı sürgünde geçirmesi Paşa'nın idari yeteneğini tartışmaya açmaktadır. edilerek sürgüne gönderilmesi idari yönünü tartışmaya açmaktadır. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Paşa'yı savaşlarda gayretli ve cesur olarak tasvir ederken mülki idarede aynı başarıyı gösteremediğini yazmaktadır. Valilikleri esnasındaki davranışlarını ise şedid ve hunriz kelimeleri ile ifade etmektedir⁷¹. Şedid ser, katı, hûn-rîz kan dökücü demektir⁷².

Mehmed Paşa'nın terekisinin toplam tutarının bu dönemde belki de Balıkesir'de en zengin kişisi olduğunun kanıtıdır. Paşanın konağı, konaktaki eşyalar ve teşrifatla sahip olduğu çiftlikler, dükkânlar ve araziler eklendiğinde Balıkesir ölçeğinde servetinin büyüklüğü daha iyi anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

a-Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Cevdet Adliye, Nr. 1759

BOA. Cevdet Askeriye, Nr. 6793; 6-A/24.

BOA. Hatt-ı Hümayun., Dosya Nr. 417/2135.

BOA. İ. MVL., Dosya Nr. 334/14354.

BOA. ML.VRD.TMT., Nr. 727.

Balıkesir Şer'ie Sicili, Nr. 740, 17a, 18b-1.

Balıkesir Şer'ie Sicili, Nr. 750-A, 117b-1.

Balıkesir Şer'ie Sicili, Nr. 715

b- Kaynak Eseler

Ahmed Lütfi Efendi, *Vak'anüvîs Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, II, III, IV, V VI, VII, VIII Tarih Vakfı-Yapı Kredi Yay., İstanbul 1999.

c- Araştırma Eserleri

ARSLAN, İsmail, XIX. Yüzyıl Osmanlı Dünyasında Köy Hayatı ve Köylüler: Balıkesir", *Osmanlı'dan Cumhuriyete Balıkesir*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 121-159.

AKKUŞ, Tacettin, *Tanzimat Başlarında Balıkesir Kazası (1840-1845)*, Zağnos ve Kültür Vakfı Yay., Balıkesir 2001.

BARKAN, Ömer Lüfi "Edirne Askeri Ait Tereke Defterleri", (1545-1659), *Belgeler* III/5-6, TTK Yay., Ankara 1966, 1-472.

BAYKARA, Tuncer, "Kökboya", *Osmanlılar'da Medeniyet Kavramı ve Ondokuzuncu Yüzyıla Dair Araştırmalar*, Akademi Kitabevi Yay., İzmir 1999.

CEZAR, Yavuz, "Bir A'yanın Muhallefatı", *Bellekten*, XLI/161, (Ocak 1977), TTK Yay., Ankara, s. 41-78.

ÇADIRCI, Musa, "Hüseyin Paşa'nın Terekesi", *Belgeler*, XI/15, TTK Yay., Ankara 1986, s.145-164.

DEVELİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yay., Ankara 1993.

EFE, Ayla "Silistre Eyaletinde Osmanlı-Rus Savaşları Küçük Kaynarca'dan Berlin'e", *OTAM*, Sayı: 19, Ankara 2006, s. 139-174.

FAROQHİ, Suraiya, *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla*, Çev.: Elif Kılıç, TVYY., İstanbul 1998.

⁷¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Karesi Meşahiri*, s. 205

⁷² Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitapevi Yay., Ankara 1993, s. 983, 382.

- FEKETE, L., “XVI. Yüzyılda Taşralı Bir Türk Efendisinin Evi”, *Belleten*, XXIX/113-116, TTK yay. Ankara 1965, s. 615-638.
- GOLDFRANK, David M., “Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Savaşı'nın Çıkış Nedeni: Kaynaklar ve Stratejiler”, *Türkler*, XII, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 826-839.
- GOOCH, Brison D., “A Century of Historography on the Origins of the Crimean War”, *The American Historical Review*, 62/1, (October 1956), s. 33-58.
- GÜNEŞ, Mehmet, “Karahisâr-ı Sâhip A'yânı Molla-zâde Hacı Ahmed Ağa'ya Ait Bir Tereke Defteri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, VIII/2, (Aralık 2006), Afyon, s. 65-92.
- HATTOCK, Ralph S., *Kahve ve Kahvehaneler Bir Toplumsal İçeceğin Yakındoğu'daki Kökenleri*, Çev: Nurettin Elhüseyni, TVYY, İstanbul, 1996.
- DANIŞMEND, İsmail Hamî, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, IV, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1972, s. 118.
- KHOURY, Dina Rizk, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Taşra Toplumunu Musul, 1540-1834*, Çev. Ülkü Tansel, TVYY, İstanbul: 1997
- Mehmed Süreyya , *Sicill-i Osmanî*, IV, TVYY, İstanbul, 1996.
- ÖZTÜRK, Said, *Askeri Kassama Ait Onyedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri*, OSAV Yay., İstanbul 1995.
- PAKALIN, Mehmet Zeki, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, Milli Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul 1993,
- SEZER, Hamiyet, “Tepedelenli Ali Paşa ve Oğullarının Çiftlik ve Gelirlerine İlişkin yeni Bilgi ve Bulgular, *OTAM*, Sayı 18, Ankara 2005, s. 333-356.
- SU, Kamil, *.XVII ve XVIII inci Yüzyıllarda Balıkesir Şehir Hayat*, Resimli Ay Matbaası, İstanbul 1937.
- SUNAY, Serap, *II. Abdülhamid Döneminde Balıkesirli Mülki Görevliler Hakkında Bir İnceleme (Sicil-i Ahval Kayıtlarına Göre 1879-1909)*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2007.
- TEKİN, Zeki, “Deri- Türkler'de Dericilik”, *TDVİA*, IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yay., İstanbul 1994, s. 176-179.
- TUŞ, Muhiddin, “Kayseri Tereke Defterleri Üzerine Bir Deneme”, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 4, Konya 1998, s. 157-191.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Karesi Meşâhiri*, Zağnos Kültür ve Eğitim Vakfı Yay., Balıkesir 1999.